

Anders Frenander

Svensk kulturpolitik under 1900-talet¹

Kulturpolitik är ett ämne som på en gång är uråldrigt och nymodigt. Om det är nytt eller gammalt hänger på hur man definierar det första ledet; kultur. Här ska vi inte ge oss in i någon utförlig definitionsdiskussion.² Det räcker med några enkla hållpunkter. Ser man 'kultur' som antropologer och sociologer gör, dvs som en verksamhet som omfattar människornas hela vardag och som därmed grundlägger både deras samhälle och deras uppfattningar om detta samhälle, blir naturligtvis kulturpolitik något urgammalt. Samtidigt blir själva begreppet tautologt; politiken handlar ju om hur samhället ska organiseras. Med den definitionen blir det tydligare att tala bara om politik när man diskuterar de gemensamma samhälleliga frågorna.

Kultur har också den avsevärt snävare betydelsen av 'andlig odling', förr i tiden bemängt med värderingar och begränsat till 'finkulturen' eller 'elitkulturen', till skillnad från massornas vulgära, ofta industriellt producerade 'populärkultur'. Den här värderande hierarkiseringen av olika kulturformer har numera i stort sett försvunnit, men definitionen avgränsar i vilket fall ett specifikt område för kulturell verksamhet i samhället.

¹ Uppsatsen är en bearbetning av ett föredrag som jag höll vid 21ste Scandinavistendagen van het Nederlandse Taalgebied, 24.3.00.

² En framställning som kortfattat redogör för hur mångfacetterat detta "hyperkomplexa" begrepp är är Hans Finks uppsats 'Et hyperkomplekst begreb. Kultur, kulturbegreb og kulturrelativisme I' i Hans Hauge & Henrik Horstbøll: *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1988.

Det är detta synsätt som ligger till grund för hur man bestämmer innehållet i termen 'kulturpolitik' på ett mer byråkratiskt och operationellt sätt. Då hamnar saken i ett annat läge. Ur denna synpunkt är nämligen kulturpolitik inget annat än ett politikområde bland andra i den statliga förvaltningen. Och då är dess historia avsevärt kortare. Ur en europeisk synvinkel skulle det handla om en efterkrigsföreteelse, ja kanske t o m med begynnelseår 1959 när president Charles de Gaulle utnämnde författaren André Malraux till kulturminister i Frankrike. Han var då den förste som fick den titeln.

Ändå är det inte riktigt korrekt. I en färsk svensk avhandling i statsvetenskap har Rolf Hugoson ägnat sig åt att försöka ringa in vad begreppet kulturpolitik kan tänkas innehålla. "[T]ill vardags", menar han, har det "något givet, något etablerat och självklart över sig". Men det är på sätt och vis ett sken som bedrar, ty samtidigt är det omöjligt att definiera något som utgör en osannolik kombination av regelstyrd byråkrati och irreguljärt skapande.³

Hugoson exemplifierar spännvidden i begreppet - och visar att det har en praktik som går avsevärt längre tillbaka än 1950-talet - med att beskriva hur vanan att numrera de franska republikerna efter revolutionen 1789 är ett sätt att skapa ett gemensamt minne, en sammanhållning och en mentalitet bland Frankrikes medborgare. Det var en *l'instruction publique*, som inte bara sysslade med skolundervisning utan också tog hand om "förvaltningen av slott, monument, konstskatter, naturhistoriska museer, bibliotek" mm. Redan på 1800-talet stod det klart för historikern Ernest Renan, ledamot av *Conseil Supérieur des Beaux Arts* (ledande kulturpolitisk institution) att kulturella angelägenheter, som "vetenskap, humaniora och konsterna är en statssak".⁴

Också begreppet kulturpolitik kan alltså göras komplext. Vi behöver emellertid inte heller fördjupa oss i det problemet. Den här uppsatsen ska inte handla om begreppets allmänna historia, utan om hur man i Sverige har fyllt det med ett visst innehåll. Då duger den byråkratiska

³ Se Rolf Hugoson: *Vad är kulturpolitik? En fråga om retorik*. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet 2000, ss. 8f.

⁴ A.a. ss. 119ff. Renan-citatet återfinns på s. 127.

och operationella bestämningen utmärkt. Svensk kulturpolitik har hittills inte varit föremål för särskilt mycket (idé)historisk forskning, så det blir här i hög grad fråga om att ge en översikt. Uppsatsen är också en sorts första rapport från ett nyss påbörjat forskningsprojekt om svensk kulturpolitikens historia.

Kulturpolitiska modeller

I forskningen om kulturpolitik skiljer man mellan olika idealtypiska modeller för hur denna kan bedrivas. Det var de kanadensiska forskarna Harry Hillman-Chartrand och Claire McCaughey som först formulerade fyra modeller för statens förhållningssätt till kulturlivet.⁵ De fyra är underlättarmodellen, mecenatmodellen, arkitektmodellen och ingenjörsmodellen. Den US-amerikanska staten är det klassiska exemplet på *underlättaren*, dvs. statens uppgift ses som att hjälpa till att befordra kulturlivet genom att bevilja skattelättnader för kultursponsring och liknande.

Det tydliga exemplet på staten som *mecenat* var, fram till Thatcher-epoken på 1980-talet, England. Nu har man där orienterat sig mot den marknadsinriktade underlättarmodellen. I mecenatmodellen är statens uppgift att stödja konst, teater, litteratur etc., men där de direkta penninganslagen fördelas av ett delvis fristående organ, "på armlängds avstånd", som retoriken låter.

I den tredje modellen, där staten är *arkitekt*, är den aktivare och mer ingripande. Staten tar ett övergripande ansvar, utarbetar planer och inordnar kulturpolitiken i en politisk helhet. Staten håller sig emellertid noga ifrån att ha synpunkter på innehållet i det kulturella skapande som den lägger grunden till. Exempel på en sådan ordning kan de nordiska länderna sägas vara.

⁵ Harry Hillman-Chartrand and Claire McCaughey, 'The Arm's Length Principle and the Arts', i Cummings and Davidson-Schuster(eds): *Who's to Pay for the Arts?* American Council of the Arts, New York 1989. En utmärkt framställning av de fyra modellerna ges av Geir Vestheim: *Kulturpolitikk i det moderne Norge*. Det Norske Samlaget, Oslo 1995, kap. 3.

Den fjärde modellen, där staten är *ingenjör*, tillhör numera lyckligtvis historien. Här ägde staten de konstnärliga produktionsmedlen och bestämde över innehållet och den politiska tendensen i kulturverksamheten. Det nazistiska Tyskland och det stalinistiska Sovjet är två exponenter för en dylik modell.

Den norske forskaren Per Mangset har kritiserat typologin för att vara alltför onyanserad för att kunna fånga viktiga drag i de västeuropeiska ländernas kulturpolitik.⁶ Han hävdar i stället att man måste skilja mellan fyra västeuropeiska modeller:

- ❑ Den franska, som innehåller betydande inslag av central statlig styrning.
- ❑ Den brittiska, som numera alltså är klart marknadsorienterad.
- ❑ Den tyska, där ansvaret nästan helt och hållet ligger på regional nivå.
- ❑ Den nordiska, som innehåller flera beslutsnivåer och som är mer korporativ.

Svensk kulturpolitik

Ska man placera in den svenska kulturpolitiken någonstans hamnar den rätt uppenbart i kategorin arkitektmodell av nordisk variant. I Sverige har den statliga kulturpolitiken ett övergripande ansvar, uttryckt i generella målsättningar, medan regioner och kommuner har frihet att inom dessa statliga ramar själva utforma en konkret politik. Att staten ska hålla sig på en principiell nivå understryks i alla svenska utredningar, senast exemplifierat av kulturutredningen från 1995: "Liksom tidigare bör staten i första hand stödja och stimulera kulturverksamhet, inte reglera den".⁷

Svensk kulturpolitik är inte särskilt gammal som avskilt politikområde, enligt den byråkratiska definitionen ovan. I den mån kulturfrågorna

⁶ Se Per Mangset: *Kulturliv og forvaltning*. Universitetsforlaget, Oslo 1992, ss. 250ff.

⁷ SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*, s. 15.

alls kom upp till särskild behandling var det under lång tid som en del av utbildningspolitiken. De socialdemokratiska regeringarna från 1930-talet och framåt betraktade länge kulturkonsumtion och -produktion som en sorts släpvagn i den materiella konsumtionsökningens tåg. Stegningen av välståndet skulle automatiskt också ge utslag i en höjning av kulturnivån, tänkte man sig. Det var inte förrän fram mot slutet av 1950-talet som denna föreställning började ge vika. I en regeringsproposition från 1961 signalerade ecklesiastikminister Ragnar Edenman viss självkritik: "En allmän omprövning av våra egna teser och föreställningar måste föregå det oundvikliga reformarbetet".⁸ Den höjda levnadsstandarden tycktes inte alls höja kulturnivån, utan snarare befordra "masskulturens olika alster". Ett sådant sakernas tillstånd kunde inte godtas, menade Edenman, som skisserade ett mål för den statliga kulturpolitiken; "erbjudandet av andra alternativ, andra valmöjligheter".

Propositionen innehöll dock ingen samlad politisk strategi för kulturområdet utan endast punktinsatser av typen ekonomiska stödåtgärder för olika kulturutövare. Det skulle dröja till Kulturrådets utredning *Ny kulturpolitik* publicerades 1972 innan en mer omfattande och genomtänkt politik presenterades.⁹ Som ett resultat av utredningen etablerades 1974 Statens Kulturråd som en statlig myndighet inom utbildningsdepartementet med övergripande ansvar för kulturpolitikens genomförande. Någon kulturminister med ansvar för ett eget departement fanns inte i Sverige förrän 1991.¹⁰

1974 års beslut

I SOU 1972:66 föreslogs en formulering av ett övergripande allmänt mål och ett antal konkreta delmål för den offentliga kulturpolitiken. Ef-

⁸ Citerat från SOU 1972:66 *Ny kulturpolitik*, s. 125.

⁹ Det är den i förra noten refererade SOU 1972:66. Kulturrådet inrättades 1969 av regeringen och bestod av 14 medlemmar med bred förankring i svenskt kulturliv.

¹⁰ Den borgerliga regeringen som tillträdde 1991 organiserade ett kulturdepartement med Birgit Friggebo (fp) som minister.

ter vederbörlig behandling i riksdagen beslöts 1974 i stor politisk enighet om en kulturpolitik vars riktlinjer formulerades i åtta punkter:

- ❑ Kulturpolitiken skall medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas.
- ❑ Kulturpolitiken skall ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor.
- ❑ Kulturpolitiken skall motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet.
- ❑ Kulturpolitiken skall främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet.
- ❑ Kulturpolitiken skall i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov.
- ❑ Kulturpolitiken skall möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse.
- ❑ Kulturpolitiken skall garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs.
- ❑ Kulturpolitiken skall främja ett utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränser.

En första genomläsning kan lätt ge intrycket av ett dokument författat i ganska allmänna termer. Politiken ska "medverka", "motverka", "främja", eller "möjliggöra" ett antal syften. Strängt taget uttalas blott en konkret utfästelse, nämligen att "garantera" att kulturarvet bevaras och görs levande.

Ett sådant intryck är naturligtvis inte alldeles missvisande, även om det är en aning begränsat. Som de flesta politiska dokument är kulturpolitikens målformulering produkten av en lång process av utredning, remissförfarande, förhandlingar och kompromisser. Med tanke på att den partipolitiska enigheten bakom beslutet i riksdagen var nästan fullkomlig är det kanske snarare lite uppseendeväckande att det finns en så tydlig profil i skrivningarna.

För det första ska vi notera att det alls beslutas om ett kulturpolitiskt program. Även om Sverige härvidlag har kunnat hämta inspiration från

en större europeisk förändring med startpunkt i André Malraux' utnämning till kulturminister, så får vi inte glömma att kulturpolitik, av olika skäl, ansågs överflödigt bara tio-femton år tidigare.¹¹ Till vänster på den politiska skalan hade socialdemokratin, som vi sett, menat att kulturnivån måtte komma att höjas automatiskt när levnadsstandarden höjdes. Till höger hade särskilt Högerpartiet varit senfärdigt i att acceptera tanken på en *statlig* kulturpolitik. Inte förrän 1969 (då partiet bytt namn till Moderata samlingspartiet) accepterade man att staten kunde ha en legitim anledning att på något sätt ingripa i samhällets kulturliv.¹² Fram mot mitten av 1970-talet var man dock, tvärs över den politiska skalan, överens om nödvändigheten av att inrätta ett särskilt politiskt sakområde med sina egna myndigheter och instanser.

Går vi noggrannare in på de olika punkterna finns det ytterligare intressanta iakttagelser att göra. I punkt ett framhålls att kulturpolitiken skall "skapa reella förutsättningar" för yttrandefriheten. Ur idéhistorisk synpunkt påminner resonemanget om begreppet 'positiv frihet', som kortfattat innebär att man måste besitta vissa resurser (kunskapsmässiga, ekonomiska osv) för att kunna dra nytta av en frihetsrättighet. Begreppet har sedan det fördes fram i slutet av 1800-talet varit centralt för socialliberala och socialdemokratiska diskurser om frihetens karaktär.¹³

Punkt två betonar den egna aktiviteten och deltagandet i den kulturskapande verksamheten. Formuleringen avspeglar på två sätt det förändrade kulturbegrepp, som växt fram under 1960-talet. Å ena sidan impliceras att kulturell verksamhet inte är förbehållen någon elit av konstnärer, författare eller liknande. Å andra sidan, och sammanhängande med den förra, innebär det nya synsättet att många andra slags

¹¹ Detta tycks vara en generell trend i de moderna västeuropeiska samhällena. Jfr Vestheim: a.a. s. 24, som hävdar att "[K]ultursakene var det siste saksfeltet som vart sektoriseret i statsforvaltninga".

¹² Om moderaternas 60-talspolitik, se Erik Gamby: 'Partiernas kulturpolitiska mål', i Kulturrådet (utg.): *Idéer i kulturpolitiken*, ss. 63ff.

¹³ Det finns naturligtvis mängder av litteratur kring detta begrepp. Klassisk är Isaiah Berlins uppsats 'Two Concepts of Liberty' från 1958. En bredare introduktion ges i Gerald MacCallum m fl: *Idéer om frihet. Tidens idéserie 3*. Tiden, Stockholm 1990.

verksamheter, som tidigare inte betraktats som kulturella, numera accepterades som sådana.¹⁴

Jämlikhet, både i konsumtion och produktion av kultur, är en aspekt som betingar resonemangen bakom punkterna två, fyra och fem. Det värderande, elitistiska kulturbegrepp, som blott erkänner viss konst, viss teater, viss litteratur etc., är mycket avlägset i dessa formuleringar. Att jämlikhetstanken genomsyrar målbeskrivningarna är ingen tillfällighet, det var ett centralt begrepp i den politiska diskussionen i början av 1970-talet.¹⁵

Den punkt som tydligast profilerar 1974 års kulturpolitik är dock nummer tre, som ger starkt intryck av att kommersialismen inte kan medföra något gott inom kulturområdet. Den kommersiella kulturen sågs vid den här tiden i breda kretsar som oförmögen att skapa konstnärliga alster av autenticitet eller värde. Det var denna uppfattning som låg bakom exempelvis den aktiva och starka svenska musikerörelsen på 1970-talet.¹⁶

Ur en ideologianalytisk synvinkel uppvisar måldokumentet sålunda en ganska tydlig dragning åt vänster på det politiska spektret. Man skulle i korthet kunna karaktärisera det som socialliberalt med socialistiska inslag. Och det är föga märkligt. Tvärtom är det i mycket ett rätt tidstypiskt dokument. Jag har i annat sammanhang satt etiketten "vänsterns problemformuleringsprivilegium" på 1970-talets kulturdebatt.¹⁷ Det var en tid då en ny vänster bröt igenom och i hög grad dominerade det offentliga samtalet.

Ideologisk radikalisering

¹⁴ Framställningar av kulturbegreppets förändringar ges av t ex Sven Nilsson: *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent, Malmö 1999, ss. 10ff., eller SOU 1972:66, ss. 146f.

¹⁵ Se Eva Block: *Frihet, jämlikhet och andra värden. Svensk inrikespolitisk debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945-75*. Studentlitteratur, Lund 1982, ss. 175ff.

¹⁶ Se Johan Fornäs: *Musikerörelsen - en motoffentlighet?* Röda bokförlaget, Göteborg 1979.

¹⁷ Se Anders Frenander: *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor i efter-krigstidens svenska kulturdebatt*. Arachne, Göteborg 1999, kap. 6.

Inledningen till denna period i svensk kulturdebatt skedde redan i mitten av 1960-talet. I samband med USA:s dramatiska upptrappning av sina insatser i Vietnamkriget kom den svenska debatten att ta en ny vändning. Om man tidigare tolkat de världspolitiska händelserna i termer av motsättningen mellan västvärldens demokrati och östblockets diktatur, vidgades nu perspektivet till att analysera inte bara ett lands formella politiska struktur utan dess hela socioekonomiska system.¹⁸ Syntes inte tydliga tendenser att de formella politiska demokratierna i tredje världen hade stora svårigheter att garantera sin befolkning ett drägligt liv? Föreföll inte socialistiska enpartistater bättre kunna tillgodosätta grundläggande behov av arbete, mat, sjukvård, utbildning osv? Kring sådana frågor resonerade författare som Sven Lindqvist och Göran Palm och kom till slutsatsen att analysen måste göras i termer av kapitalism eller socialism, där den västliga kapitalismen på intet sätt var "någon garanti för frihet och demokrati", som Göran Palm skrev i en tidningsartikel.¹⁹

I det här avseendet var Sverige förstas del av en global utveckling av kritik mot kapitalismen och den amerikanska inblandningen i Vietnam. Denna i sin tur var en aspekt, våldsam och blodig, av den avkolonisering som tagit sin början efter andra världskriget och som blev särskilt intensiv på 1960-talet. På de flesta håll erövrade de forna kolonierna sin politiska frihet på ett fredligt och oblodigt sätt, men på en del håll sökte kolonialmakterna, eller USA, förtvivlat hindra frigörelsen. Vietnamkriget kom därvid att spela en alldeles speciell roll för ett världsomfattande politiskt uppvaknande efter den epok som kallats "ideologiernas död".²⁰

¹⁸ A.a. ss. 139ff.

¹⁹ Göran Palm: 'Blir vi förda bakom ljuset', *Expressen* 22.6.1965.

²⁰ Uttrycket "ideologiernas död" hade myntats av framför allt amerikanska sociologer och statsvetare i mitten av 1950-talet. Ledande namn var Daniel Bell och Seymour Lipset som båda 1960 publicerade böcker om detta fenomen. Bells bok hade titeln *The End of Ideology; on the exhaustion of the political ideas in the fifties*. Uttrycket syftade på uppfattningen att de stora ideologiska traditionerna från 1800-talet blivit överspelade och att den politiska verksamheten nu tagit formen av *förvaltning*, på mer eller mindre vetenskaplig grund. I Sverige var *Dagens Nyheters* karismatiska chefredaktör Herbert Tingsten den främste förespråkaren för detta synsätt. I en bok

Det som i det här sammanhanget är det mest intressanta draget i den ideologiska svängningen är att den delvis föregicks av och delvis var samtidig med en livlig debatt om svensk kulturpolitik i vid mening. Under 1960-talet utkom en lång rad böcker som behandlade frågor om hur kulturen skulle spridas till fler grupper i samhället, om vad 'kultur' egentligen var för något, hur mycket den skulle få kosta samhället och vilken relation kulturen hade till politiken i allmänhet. Innehållet och turlerna i den här debatten analyserades redan 1970 av Sven Nilsson i en uppsats med titeln "Den kulturpolitiska debatten under 1960-talet".²¹

Nilsson fann att det existerade en lång rad uppfattningar om vad kultur var och vilken roll den spelade i samhället. Intressantare var emellertid att han också kunde spåra en tydlig förskjutning i vilka uppfattningar som var de mest framträdande. Efterhand som debatten utvecklade sig blev det klart att jämlikheten var ett ledmotiv för nästan alla skribenter. Den etablerade finkulturen, i form av litteratur, konst, teater mm konsumerades av en mycket liten grupp i samhället och detta var en brist som samhället måste åtgärda. Samtidigt pläderade allt fler författare för att finkulturen bara var en liten del av de kulturella yttringar som borde åtnjuta statligt understöd. I centrum av debatten stod alltså en kritik av den alltför snävt definierade elitkulturen och vad som borde göras åt den. Kulturfrågorna politiserades och sågs alltmer som en integrerad del i en bredare politisk strategi, där kampen mot kommersialismen och kapitalismens varufiering av kulturen tog allt större plats. Här uppstod då - mycket typiskt för radikaliseringsen av det intellektuella klimatet under 1960-talet - en klyfta mellan 'reformister' och 'revolutionärer'. De förstnämnda menade att det var möjligt att uppnå kulturell jämlikhet i samhället genom successiva reformer av det rådande systemet, dvs. klassisk socialdemokratisk politik. För den andra gruppen var det otillräckligt, endast ett fullt genomfört socialistiskt samhälle kunde garantera den kulturella jämlikheten.

han skrev 1965 var just återgången från 'politik till förvaltning' i 'den harmoniska demokratin' ett centralt tema. Se *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratin*. Mitt citat är från pocketupplagan 1967, s. 42.

²¹ Uppsatsen ingår i den tidigare refererade antologin *Idéer i kulturpolitiken*, ss. 133-300.

Den svenska kulturpolitiken från 1974 var med andra ord tämligen tidstypisk och speglade på ett troget sätt den inhemska intellektuella, politiska och kulturella debattens skiftningar. Det är dock intressant att notera att den samtidigt hade stora likheter med vad som förekom i den samtida internationella debatten.

Internationell kulturpolitisk debatt

1972 publicerade nämligen fransmannen Augustin Girard, forskningschef i sitt lands kulturministerium, en mycket viktig rapport. Girards position i debatten om kulturpolitikens utformning måste anses som helt central. För den norske kulturpolitikforskaren Geir Vestheim framstår Girard som "ein talsmann og rapporteur for allmenne kulturpolitiske strømdrag dei siste tretti åra".²² Girards rapport fick också stort inflytande över kulturpolitiken i många europeiska länder. (Dock, paradoxalt nog, inte i Frankrike!)

De tankegångar som Girard förde till torgs är lätta att känna igen.²³ Han konstaterade till att börja med att *livskvalitet* och *identitet* måste vara de överordnade målen för kulturpolitiken. Dessa mål ska emellertid inte ses som kulturella egenvärden, utan i sammanhang med hela den samhälleliga strukturens uppbyggnad. Girard analyserar kritiskt det västerländska samhällets fokusering på materiella värden och instrumentellt förnuft som bland annat fört med sig att arbetet blivit avhumaniserat och utarmat. Den mänskliga kreativitetens mångfald och spontanitet riskerar att gå förlorad och här har kulturpolitiken en viktig uppgift att stödja och säkerställa dessa perspektiv, menar han.

I denna ansats ligger en betoning av ett brett och egalitärt kulturbegrepp. Som en följd härav anser Girard att kulturpolitiken inte handlar blott om ett rent kvantitativt fördelningsproblem, utan måste ta sig an de skillnader i språk, social bakgrund, utbildning etc som betingar människors användning av kulturen. Han vill därför se en tyngdpunktsför-

²² Vestheim: a.a. s. 61.

²³ Mitt referat av Girards tankegångar bygger i stor utsträckning på Vestheim: a.a. kap. 4.

skjutning från den centrala nivån till decentraliserade initiativ och från den homogena elitkulturen till mångfalden av regionala och sociala subkulturer. Kulturpolitiken blev, i Girards tappning, en del av den allmänna välfärdspolitiken, som syftade till människornas och samhällenas framsteg och förbättring, alldeles i enlighet med visionerna i upplysningsprojektet. Vestheims karaktäristik av Girard som en upplysningsman, för vilken kulturen har en speciell plats som motsvarar den mest upphöjda bild människan har av sitt öde är därför slående.

Oavsett i vilken mån Girards idéer i verkligheten påverkade svensk kulturpolitik är det uppenbart att det fanns många gemensamma ståndpunkter. I den svenska traditionen av egalitära folkrörelser, som sedan lång tid lagt ner stor energi i bildningsverksamhet, kan man tänka sig att dessa utifrån kommande synpunkter närmast förstärkte de positioner som de kulturpolitiska aktörerna intog. Den svenska traditionen i kombination med de utrikiska idéerna smiddes samman till en kulturpolitisk teori och praxis som kom att förbli oförändrad i drygt tjugo år. Inte för rån i mitten av 1990-talet fann man för gott att ompröva svensk kulturpolitik.

Men vi ska inte gå händelserna i förväg. Innan vi granskar de nya kulturpolitiska propåerna från 1990-talet måste vi något beröra den mellanliggande tiden, ty under de två decennier som förflöt skedde synnerligen stora och avgörande förändringar i det ekonomiska, politiska och sociala landskap i vilket kulturpolitiken verkade. Det kan självfallet inte bli tal om någon utförlig eller heltäckande historieskrivning, men några glimtar ur dessa händelserika årtiondens historia ska jag ändå ge.

Historiskt epokskifte

I sin monumentala syntes över 1900-talets historia anger Eric Hobsbawm 1973 som ett årtal för ett väsentligt epokskifte.²⁴ Då avslutades, menar han, "guldåldern", den nästan osannolika ekonomiska och sociala

²⁴ Eric Hobsbawm: *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet 1914-1991*. Rabén Prisma, Stockholm 1997.

framgångsperiod för i stort sett hela världen som inleddes efter andra världskriget. "Guldåldern" efterträddes av "jordskredet" som i Hobsbawms historiografi varade fram till 1991 och som såg några spektakulära händelser inträffa. Den mest spektakulära av dessa var förstås det sovjetsiska imperiets sammanbrott. Under ett par korta år, 1989-1991, försvann, åtminstone i Europa, det enda existerande alternativet till det kapitalistiska ekonomiska och politiska systemet, den sovjetiska kommunismen. Dennas upplösning fick en kommentator att förutspå "historiens slut" i form av den liberala demokratins seger över hela världen.²⁵ Även om påståendet var starkt förhastat och överdrivet råder det ingen tvekan om att sovjetkommunismens snabba sönderfall i grunden har ändrat förutsättningarna för den politiska och ideologiska diskursen i de flesta länder.

Världsekonomin gick in i en svårartad stagnationsperiod, som inte på allvar förbyttes i en ny tillväxtfas förrän i och med inträdet i informationsåldern och "den nya ekonomin" på 1990-talet, ett skeende som kanske är mer smygande än spektakulärt, men inte desto mindre betydelsemättat. Successivt utvecklades nya produktionsformer till det som ekonomhistorikerna kallar post-fordism. Denna förändring var en viktig anledning till att de gamla villkoren för politisk och facklig kamp överspelades, vilket i Sverige kom till synes i den gradvisa söndervittringen av "den svenska modellen", av folkhemmet.²⁶

Den starka ekonomiska tillväxten under "guldåldern" byggde till en betydande del på en ekonomisk politik som på keynesiansk grund förordade statlig intervention i och reglering av marknaden. När världen omkring 1980 bevitnade en viktig och inflytelserik politisk-ideologisk förändring var det just staten som sågs som det stora hindret för ett förnyat ekonomiskt uppsving. Det botemedel som ordinerades var en nyliberalism enligt vars doktriner marknaden skulle lämnas åt sig själv att sköta de ekonomiska förhållandena i samhället. När Margaret That-

²⁵ Francis Fukuyama: *Historiens slut och den sista människan*. Norstedts, Stockholm 1992, kap. 31.

²⁶ Se Anders Frenander: 'Obduktion av en modell. Den svenska modellens nedgång och fall', i *Häftet för Kritiska Studier* 1/1996.

cher och Ronald Reagan kom till makten i Storbritannien respektive USA kunde sådana ideologiska positioner omvandlas i praktisk politik. Statens insatser på olika samhälleliga fält skars ned till minsta möjliga.

Den här ideologiska omsvängningen kom att svepa över hela den kapitalistiska världen, Sverige inräknat. Under 1980-talet genomfördes successivt ett antal reformer som alla gick ut på avreglering av marknaden och 1991 gav Sverige upp sin neutralitetspolitik och sökte inträde i dåvarande Europeiska Gemenskapen, något som varit helt uteslutet bara några år tidigare.

Denna förändring av den svenska politiken hade stöd i en del av den ideologiska debatten och den allmänna opinionen. Också i Sverige bredde de nyliberala idéerna ut sig. Allt fler debattörer började kritisera staten för att i alltför stor utsträckning vilja detaljstyra relationerna mellan chefer och anställda och i största allmänhet lägga sig i människornas privata angelägenheter. Förändringen av tendensen i det offentliga samtalet hade tagit sin början sommaren 1980, då ett antal kända författare vid olika tillfällen uttryckte sina farhågor för den intellektuella "likriktningen" och att utvecklingen i Sverige skulle föra landet till ett tillstånd som liknade "den andligt döda och grymma sovjetstaten".²⁷ Statens elefantiasis hotade allvarligt, menade man, den individuella friheten. Att detta skedde under täckmantel av "den totalitära demokratins ideologi" gjorde verkligen inte saken bättre.²⁸ Emellanåt framskymtade i debatten att byråkratiska regleringar inte minst inskränkte den kulturella och konstnärliga kreativiteten för t ex teaterregissörer, en notis som ju är intressant i vårt sammanhang.

Om vänstern, löst definierad, hade haft något som liknade problemformuleringsprivilegiet i 1970-talets kulturdebatt, kom försteget i debatten under 1980-talet att innehas av en lika löst definierad höger. Balansen försköts kraftigt i nyliberal, antistatlig, individualistisk och marknadsvänlig riktning. Även om intensiteten i den politisk-ideologiska debatten tydligt mattades mot slutet av 1980-talet försvann inte intrycket

²⁷ Sven Fagerberg: 'Du gamla, du fria vänsterfascism', *SV* 12.6.1980.

²⁸ Germund Hesslow: "Den svenska friheten - en demokratisk despotism", *SV* 31.8.1982.

av att de ståndpunkter som förfäktats av sjuttiotalsvänstern alltmer tycktes falla i glömska. Över huvud taget tonade den politiskt och ideologiskt färgade kulturdebatten bort till förmån för en mer teoretisk diskussion i postmodern anda. Också under 1990-talet förefaller den här typen av intresse vara litet.²⁹

Under en period av femton till tjugo år tycks historien alltså vända sig i en riktning som ingen kunde ana omkring 1970. Politiska idéer, ja hela politiska system försvann, en tillvaro i skuggan av en balans mellan supermakter förbyttes i en ohotad dominans för det US-amerikanska väldet. Politiska omprövningar blev legio, framför allt till vänster på den politiska skalan, men också på annat håll. I Sverige fick detta till följd att nya positioner intogs och ibland ganska oväntade politiska beslut fattades.

Vad hände med kulturpolitiken i detta sammanhang? Jo, fram till 1997 är den oförändrad! Under hela denna omvälvande period fortsätter de riktlinjer som i stor enighet beslöts 1974 att gälla. Verkar det inte märkligt? Hur kan det komma sig att just kulturpolitiken står sig när utrikespolitiken, den ekonomiska politiken, ja över huvud taget synen på statens uppgifter förändras, och det i nästan alla partier? Det är en fråga till vilken det för närvarande inte finns något svar, utan förhoppningsvis ska det innevarande forskningsprojektet kunna ge en del ledtrådar till det.

1997 års beslut

Men ett nytt beslut togs ändå 1997. En översyn av kulturpolitiken blev trots allt nödvändig i början av 1990-talet, i kölvattnet av den svåra ekonomiska krisen och de drastiska nedskärningarna i offentliga utgifter på alla nivåer; statliga, regionala och kommunala. Flera ändringar har in-

²⁹ Hela avsnittet om 1980-talets ideologiska svängning bygger i huvudsak på Anders Frenander: *Debattens vågor*, kap. 7, särskilt ss. 213-228, men också Kristina Boréus: *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt*. Tiden, Stockholm 1994, har varit informativ.

förts; några punkter har försvunnit och några helt nya har tillkommit samt att en del betoningar har skiftats om.

1997 års kulturpolitik kan sammanfattas i sju punkter:

- ❑ att värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den.
- ❑ att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande
- ❑ att främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar
- ❑ att ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället
- ❑ att bevara och bruka kulturarvet
- ❑ att främja bildningssträvandena
- ❑ att främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet.

Fortfarande ger formuleringarna naturligtvis ett första intryck av att vara allmänna och rätt vaga. Faktum är nog att konkretionen och precisionen i dokumentet från 1997 har minskat i förhållande till 1974. Två av de mest konkreta punkterna har tagits bort, nämligen målet att decentralisera "verksamhet och beslutsfunktioner" samt målet att ta "hän-syn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov". Några motiveringar till varför de här punkterna stryks står inte att finna i regeringens proposition, kanske anses de överspelade, kanske tycker man att "eftersatta grupper" inte ska pekas ut, utan att jämlikhetsmålet tillgodoses av den andra punkten i uppräkningslistan?

Två nya punkter har tillkommit, vilka båda är intressanta. Den ena hämtas från Kulturutredningens förslag och handlar om att kulturen ska vara "en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället".³⁰ I regeringspropositionen fanns inga sådana ståndpunkter, vilket väcker obehagliga misstankar om att man från maktens sida helst kanske vill slippa en obekväm och uppkäftig kulturaktivitet? Saken väcktes i riksdag-

³⁰ SOU 1995:84, s. 85.

gen, men min analys har ännu inte kommit så långt att det går att säga vem som gjorde det.

Den andra nya punkten är helt och hållet hämtad från riksdagens behandling. Att kulturpolitiken ska "främja bildningssträvandena" har säkert varit ett underliggande motiv ända sedan den socialdemokratiska ecklesiastikministern Arthur Engberg skrev det första utkastet till kulturpolitiskt program 1938.³¹ Men kravet har inte ansetts viktigt nog att lyftas fram som en målsättning, vare sig av utredningar eller i propositioner sedan dess. Här dyker det upp som gubben ur lådan.

I de fem punkter som mer eller mindre återfinns i båda programmen har formuleringar ändrats och tyngdpunkter flyttats på ett sätt som speglar dels en förändrad social verklighet, dels den politiska och ideologiska svängning som skett. Tydligast syns det i punkt tre i 1997 års skrivningar. "[K]onstnärlig förnyelse" hålls fortfarande fram som ett viktigt värde, men 1997 har tillagts en betoning av "mångfald" och "kvalitet". Det sistnämnda begreppet används inte alls 1974 och är naturligtvis oerhört svårt att mäta. Att det förs in här tyder på att 1960- och 70-talens uppgörelse med den gamla värderande och hierarkiska synen på kultur som särskilt utvaldas andliga odling är på väg att omvärderas. Är det en riktig tolkning kommer den punkten uppenbart i konflikt med den punkt som understryker vikten av allas möjlighet till eget kulturellt skapande. Samma slags tendens indikeras naturligtvis också av nedtoningen av kommersialismens negativa inverkan, 1974 formulerades den målsättningen i en egen punkt, drygt tjugo år senare får det bli en bieffekt av andra åtgärder. Här går det utan tvekan att utläsa en ideologisk förskjutning från en socialistisk eller socialdemokratisk jämlikhetstanke till en mer individualistisk och elitistisk liberal och/eller konservativ tankegång.

Vidare formuleras målet om kulturutbyte på ett nytt sätt. Medan den frågan ännu 1974 i huvudsak gällde ett internationellt utbyte "över språk- och nationsgränser" har den 1997 flyttat in inom nationen. Den nationella, språkliga, etniska och kulturella homogenitet som fortfarande

³¹ Se Arthur Engberg: *Demokratisk kulturpolitik. Idéer och exempel*. Tiden, Stockholm 1938.

1974 i hög grad präglade Sverige har sedan dess förbytt i heterogenitet. Den nya formuleringen om att främja "möten mellan olika kulturer *inom landet*" (min kursiv, AF) är ju en spegling av att Sverige från 1970-talet och framåt i allt snabbare takt genom invandring från flera kontinenter blivit ett mångkulturellt samhälle. Huruvida kulturpolitiken har kraft att genomföra sina integrativa strävanden kan möjligen betvivlas mot bakgrund av att andra politikområden (den ekonomiska politiken, bostadspolitikerna) snarast verkar i motsatt, segregande riktning.

Redan den här korta genomgången visar att flera förändringar genomförts. Går man vidare i analysen och granskar hur ärendet behandlats av utredningen och jämför med regeringspropositionen framträder ytterligare några anmärkningsvärda ting. I regeringens förslag höll man fast vid att kulturpolitiken uttryckligen skulle "motverka kommersialismens negativa verkningar". I det förslag som utarbetats av Kulturutredningen, som till viss del bestod av byråkrater och tjänstemän inom kultursektorn, ville man helt stryka denna formulering. Här kan man säga att byråkraterna var mer marknadsanpassade än de socialdemokratiska politikerna och ville gå längre när det gällde att minska de konkreta ingripandena från den statliga politiken.

Omvänt strök alltså regeringen, som jag påpekade ovan, Kulturutredningens önskemål om att kulturpolitiken måtte bli "en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället". Politikerna ville uppenbart inte släppa de möjligheter till kontroll av kulturens yttringar som, om än begränsade, låg i regeringens förslag. Följaktligen värjde man sig mot att understödja verksamheter som kunde bli alltför vildvuxna. Men på den punkten led regeringen sedan nederlag i riksdagsomröstningen.

Att analysera hur de olika förslagen förhåller sig till varandra kommer givetvis att bli en viktig uppgift i forskningsprojektets fortsättning. På samma sätt är granskningen av de olika de politiska partiernas kulturpolitiska program en viktig uppgift.

Samtliga svenska riksdagspartier, utom Miljöpartiet de gröna, har formulerat och antagit regelrätta kulturpolitiska program. Flera av dem har gjort detta på 1990-talet. Vad Miljöpartiet anbelangar har man skrivit ett par riksdagsmotioner i ärendet, vilka i princip kan betraktas som partiets program för området.

Partiernas kulturprogram

Att partierna skrivit särskilda program för kulturpolitiken är naturligtvis, som kulturpolitiken själv, en ganska ny företeelse. Som jag nämnde skrev Arthur Engberg en liten broschyr om demokratisk kulturpolitik strax före andra världskriget, men i huvudsak handlade den om utbildningspolitik och bara mycket litet om det vi nu kallar kulturpolitik. Först ut av partierna med en samlad behandling av kulturfrågorna var kommunisterna (SKP) som publicerade ett slags manifest redan 1946 under rubriken *Folk och kultur*. Socialdemokraterna följde strax efter med en programskrift 1952, vilken hette *Människan och nutiden*. Därefter var aktiviteten på området ganska blygsam fram till omkring 1970, då de borgerliga partierna började formulera sina program.

Här är inte platsen att nagelfara alla dessa programskrivningar. Självfallet ansluter sig partiernas åsikter i kulturfrågorna och kulturpolitiken nära till deras allmänna politiska och ideologiska ställningstaganden. Sålunda är Folkpartiet liberalernas synpunkter i *En liberal kulturpolitik* från 1999 gediget liberala och tar sina utgångspunkter i kravet på individens frihet. I sina konkreta förslag pläderar man för avdragsrätt och gynnsamma skattevillkor för kulturstöd, dvs. partiet vill föra statens roll närmare en underlättarmodell.³²

I det kristdemokratiska programmet (1994) inleder man med en deklaration att dess synsätt "utgår från den judisk-kristna människosynen". Följaktligen får religionen och kyrkan ett eget avsnitt på framskjuten plats i programmet. Kristdemokraterna hör också till dem som ospecificerat talar om vikten av att "kulturpolitiken bör främja kvalitet".³³

Även om båda dessa exempel är från programskrivningar avfattade på 1990-talet ansluter de ganska nära till de ståndpunkter som partierna tidigare förespråkade. Helt annorlunda är det emellertid med Vänsterpartiet!

³² *En liberal kulturpolitik*. Folkpartiet, Stockholm 1999, passim.

³³ *Kulturpolitiskt handlingsprogram*. Kristdemokratiska Samhällspartiet, Stockholm 1994, s.6 resp. 4. Partiet bytte namn till Kristdemokraterna 1996.

Sovjetunionens sammanbrott och östblockets upplösning 1989-1991 föranledde genomgripande förändringar i Vänsterpartiets politik. Den typ av kommunism som praktiserats i dessa länder försvann i stort sett över en natt. Trots att det dåvarande Vpk, alltså Vänsterpartiet kommunisterna, ända sedan 1960-talet försökt distansera sig från Moskvas inflytande, tagit avstånd från de sociala och politiska system som rådde i Sovjet och Östeuropa, betygat sin uppslutning bakom den parlamentariska, västerländska demokratin, gjort sin partiorganisation alltmer lik ett 'vanligt' partis och på många andra sätt försökt bryta med sitt kommunistiska förflutna, kändes behovet uppenbarligen starkt påkallat att göra upp med detsamma, när den förebild, som enligt partiets retorik ingalunda var någon förebild, hade brutit samman. Det allra tydligaste tecknet på den här 'moderniseringen' var förstås att man strök bestämningen "kommunisterna" i partinamnet. Från 1990 heter partiet bara Vänsterpartiet.

Omprövningen gällde också i högsta grad de kulturpolitiska teserna. Skillnaden mellan det program som antogs 1978 och det som skrevs 1993 är enorm. Det behövs bara några få exempel för att få förändringen i retorik och ideologi klar för sig. I 1978 års program var kulturen "en del av klasskampen" och den "socialistiska kulturkampen" var "ett knytnävslag mot borgarväldet". Kampen mot kommersialism och kulturimperialism var en central uppgift och trots att kommersialismen brännmärktes i 1974 års kulturpolitik dömdes denna ut för att ha "bevarat en borgerlig kultursyn. Den har använts för att skyla över klassmotsättningarna i det kapitalistiska samhället".³⁴

1993 har allt sådant försvunnit. Klassbegreppet är i princip utrensat och socialismen nämns knappt. I stället är det den konstnärliga friheten som är utgångspunkten för partiets kulturpolitik. Att denna är ett "liberalt ideal" erkänns prompt, men sägs också vara "en grundbult i arbetarrörelsens kulturkamp". Kulturens uppgift är inte längre att vara ett led i kampen för socialismen, utan tycks snarare vara att fungera som ett slags ständig opposition och kritik mot slätstrukenhet och likriktning:

³⁴ *Kulturpolitiskt program*. Vänsterpartiet Kommunisterna, Stockholm 1978, s. 2, 1, resp. 4.

“Vi ska slå ner på maktens - såväl statens som marknadens - försök att integrera och oskadliggöra kulturens sprängkraft,” deklarerar man.³⁵ Den moderna, bejakande, synen på populärkulturen har också anammats, borta är 1978 års invändningar mot att den skulle sprida “antihumanism, cynism och råhet”.

Jämförelsen skulle kunna göras mycket längre, men jag tror att de här smakproven tydligt avslöjar den stora förändring som skett i Vänsterpartiets politik i allmänhet och i synnerhet dess kulturpolitik. Enstaka politiska händelser - också utanför ett lands gränser - kan emellanåt ha betydande inflytande över aktörernas ståndpunkter!

Några avslutande reflektioner

Redan en hastig blick på den kulturpolitiska debatten i Sverige under 1900-talet avslöjar en inte oväntad svårighet: Vad menar man egentligen med ‘kultur’? Å ena sidan har man gjort det lätt för sig genom att avgränsa ett politiskt sakområde, vars definition bestäms i administrativa termer. Inom detta område kan man sedan upprätta institutioner, fördela pengar samt diskutera prioriteringar och liknande. I praktiken har detta politiska fält visat sig i huvudsak beröra den s k finkulturen (konst, teater, klassisk musik, dans, museer), en del av mediepolitiken och en del bildningsfrågor. På 1990-talet har också bevarandet och brukandet av kulturarvet tagit allt större plats.

Å andra sidan märks tydligt i alla dokument, programskrivningar och debattinlägg att ‘kultur’ är något mycket mer. Det breda, antropologiskt inspirerade kulturbegreppet gör sig hela tiden påmint. Kulturen genomsyrar alla livets skeden och områden, varför kulturpolitiken lätt tenderar att bli en politik för hela samhällsutvecklingen. Uttryck som att det egentligen handlar om “samhällets miljöpolitiska engagemang i stort” är inte ovanliga.³⁶ Överallt i debatten återkommer vändningar av typen “i kultursamhället”, att kultur får människor att växa eller att den ger oss

³⁵ *Kulturpolitiskt program*. Vänsterpartiet, Stockholm 1993, s. 8.

³⁶ SOU 1972:66, s. 172.

möjlighet att förstå världen. Sådana formuleringar kan förstås kritiskt avfärdas som tom retorik. Ett slags ytligt kosmetika av vackra ord kring partiernas hårda och egentliga kärna av teknokratisk och instrumentell tillväxtapologi. Men jag tror att kulturfrågorna åtminstone numera har större vikt än att bara ge intryck av att man inser de 'mjuka frågornas' angelägenhet.

Men det är viktigt att komma ihåg att, som jag redan påpekat, insikten om behovet av en särskild kulturpolitik inte på allvar slog igenom förrän omkring 1960. Då började det framstå helt tydligt att föreställningarna om att det ökade materiella välståndet automatiskt skulle medföra en "höjning av den kulturella nivån" var falska.³⁷ Detta hade ju varit den gängse tankegången inom den socialdemokratiska debatten om bildning och kultur. I den ganska omfattande debatt om bildningen inom arbetarrörelsen som försiggick på 1910- och 20-talen var det kanske inget märkligt perspektiv. En växande rörelse med ambitioner att erövra den politiska makten i samhället för att kunna förändra det hade naturligtvis stora behov av breda kunskaper om detta samhälle och dess historia. Så sett, är det lätt att förstå en inställning som, en aning förenklad, hävdar att bildning och kultur krävs *för att* man ska kunna nå sina mål.³⁸

I detta instrumentella perspektiv saknas problematisering angående vad kulturen är för något. Medvetet eller omedvetet accepterades en förenklad syn, som i princip satte likhetstecken mellan "höjning av kulturenivån" och en vidare spridning av den etablerade borgerliga finkulturen. Den förmodade automatiken i det höjda välståndet skulle helt enkelt se till att distributionen av kulturen kom att ske på ett jämnt sätt. Så skedde alltså knappast alls, och vad var det förresten som skulle distribueras? Här öppnades två områden där den radikala kritiken på sextiotalet inte var sen i att gå till angrepp.

³⁷ Citerat från SOU 1972:66, s. 125.

³⁸ Jfr vad Vestheim skriver om den norska arbetarrörelsens bildningssträvanden på 1930-talet: "opplysningsarbeidet skal vera ein reiskap som skal tene overordna politiske mål på lengre sikt". Vestheim: a.a. s. 108. Han noterar också att i en lista över anbefälld litteratur inom Arbeidernes Opplysningsforbund var skönlitteraturen helt frånvarande! A.a. s. 117.

Det ena området var idén om automatik. Om det över huvud taget fanns några automatiska processer i sammanhanget visade de sig snarare medföra likriktning och utarmning. Tvärt emot att frambringa ett bredare, intensivare och mer mångfaldigt kulturliv tycktes väl den moderna välfärdskapitalismen skapa ett endimensionellt samhälle, som helt behärskades av varuproduktionens logik och där kulturella värden gick förlorade.³⁹

Det andra området var att distributionsperspektivet i praktiken på förhand avgjorde vad som var kultur. Det som var värdefullt nog att få statligt stöd ansågs i detta perspektiv som givet och oproblematiskt. Olika andra former av skapande verksamhet bland amatörer av olika slag, och framför allt den kulturverksamhet med rötter och utgångspunkt i arbetarklassens erfarenheter räknades inte. Från socialistiskt håll kom kritiken snart att skärpas ordentligt - det staten stödde var ingenting annat än en främlingsskapande kultur som indoktrinerade arbetarklassen med borgerlig ideologi och underminerade dess självförtroende och kampförmåga.⁴⁰

I de kulturpolitiska målen från det radikala sjuttioåret kan vi se att vänstern fick visst gehör, särskilt när det gällde kampen mot kommersialismen. Det allmänna politiska och ideologiska klimatet satte med andra ord vissa spår i den av riksdagen beslutade politiken. Den ideologiska tendensen i den politiska diskursen vägde uppenbart över åt antikapitalism, eller åtminstone åt kritik av vissa avarter i kapitalismen.

Men vad ska man då säga om 1997 års kulturpolitik? Även om den mildrats finns kritiken mot kommersialismen kvar, efter 1980-talets ideologiska högersväng och regeringarnas allt större förlitan på att marknaden skulle lösa problem och kriser. Har kanske den ideologiska pendeln

³⁹ Tesen drevs med enfass av den tysk-amerikanske kulturteoretikern Herbert Marcuse i en bok med titeln *One dimensional man: studies in the ideology of advanced industrial society*, Beacon Press, Boston 1964. Under titeln *Den endimensionella människan: studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, utkom den 1968 på svenska och väckte stort uppseende.

⁴⁰ Två böcker behandlade de här frågorna utförligt: Olle Svenning & Nordal Åkerman: *En socialistisk kultursyn*. Cavefors, Staffanstorps 1966; och Göran Therborn (red): *En ny vänster: en debattbok*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1966.

börjat svänga tillbaka till ett vänsterläge igen? Eller är det så att de som är verksamma inom kulturområdet, inklusive de politiker som intresserar sig för dessa frågor, hela tiden stått till vänster och dessutom haft kraft att driva igenom sina ståndpunkter? Eller är det så att kulturområdet av många uppfattas som marginellt och utan större inflytande över eller betydelse för 'viktigare' politikområden, såsom ekonomisk politik eller arbetsmarknadspolitik? Eller är det rentav så att det finns en inneboende motsättning mellan kulturutövande och marknadsmekanismer?

För forskningen om kulturpolitik återstår alltså många frågor att belysa!

Litteratur:

- Bell, Daniel: *The End of Ideology; on the exhaustion of the political ideas in the fifties*. Glencoe, Ill., 1960.
- Berlin, Isaiah: 'Two Concepts of Liberty', i: *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press, 1969.
- Block, Eva: *Fribet, jämlikhet och andra värden. Svensk inrikespolitisk debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945-75*. Studentlitteratur, Lund 1982.
- Boréus, Kristina: *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt*. Tiden, Stockholm 1994.
- Cummings, M. C. and J. M. Davidson-Schuster (eds): *Who's to Pay for the Arts?* American Council of the Arts, New York 1989.
- Engberg, Arthur: *Demokratisk kulturpolitik*. Tiden, Stockholm 1938.
- En liberal kulturpolitik*. Folkpartiet, Stockholm 1999.
- Fagerberg, Sven: 'Du gamla, du fria vänsterfascism', *Svenska Dagbladet*, 12.6.1980.
- Fornäs, Johan: *Musikrörelsen - en motoffentlighet?* Röda bokförlaget, Göteborg 1979.
- Frenander, Anders: 'Obduktion av en modell. Den svenska modellens nedgång och fall' i: *Häftet för Kritiska Studier* 1/1996.
- Frenander, Anders: *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Arachne, Göteborg 1999.
- Fukuyama, Francis: *Historiens slut och den sista människan*. Norstedts, Stockholm 1992.
- Hall, Stuart & Martin Jacques (eds): *New Times. The Changing Face of Politics in the 1990s*. Lawrence and Wishart, London 1989.
- Hauge, Hans & Henrik Horstbøll: *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1988.
- Hesslow, Germund: 'Den svenska friheten - en demokratisk despotism', *Svenska Dagbladet*, 31.8.1982.
- Hobsbawm, Eric: *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet 1914-1991*. Rabén Prisma, Stockholm 1997.
- Hugoson, Rolf: *Vad är kulturpolitik? En fråga om retorik*. Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet 2000.

- Kulturpolitiskt handlingsprogram*. Kristdemokratiska Samhällspartiet, Stockholm 1994.
- Kulturpolitiskt program*. Vänsterpartiet Kommunisterna, Stockholm 1978.
- Kulturpolitiskt program*. Vänsterpartiet, Stockholm 1993.
- Kulturrådet (utg.): *Idéer i kulturpolitiken*. Publica, Stockholm 1970.
- MacCallum, Gerald (m fl): *Idéer om frihet. Tidens idéserie 3*. Tiden, Stockholm 1990.
- Mangset, Per: *Kulturliv og forvaltning*. Universitetsforlaget, Oslo 1992.
- Marcuse, Herbert: *One dimensional man: studies in the ideology of advanced industrial society*, Beacon Press, Boston 1964. [Sv. utg: *Den endimensionella människan: studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, Albus/Bonnier, Stockholm, 1968]
- Murray, Mac: *Utbildningsexpansion, jämlikhet och arvlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg 1988.
- Nilsson, Sven: *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*. Polyvalent, Malmö 1999.
- Palm, Göran: 'Blir vi förda bakom ljuset', *Expressen* 22.6.1965
- SOU 1972:66 *Ny kulturpolitik*.
- SOU 1995:84. *Kulturpolitikens inriktning*.
- Svenning, Olle & Nordal Åkerman: *En socialistisk kultursyn*. Cavefors, Staffanstorps 1966.
- Therborn, Göran (red): *En ny vänster; en debattbok*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1966.
- Tingsten, Herbert: *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratin*. Norstedts, Stockholm 1965.
- Vestheim, Geir: *Kulturpolitikk i det moderne Norge*. Det Norske Samlaget, Oslo 1995.